

เรียนรู้ความพอเพียงจาก “พอ” ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

- ปรีศนา ตันติเจริญ เรียบเรียง

๑. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ที่มา

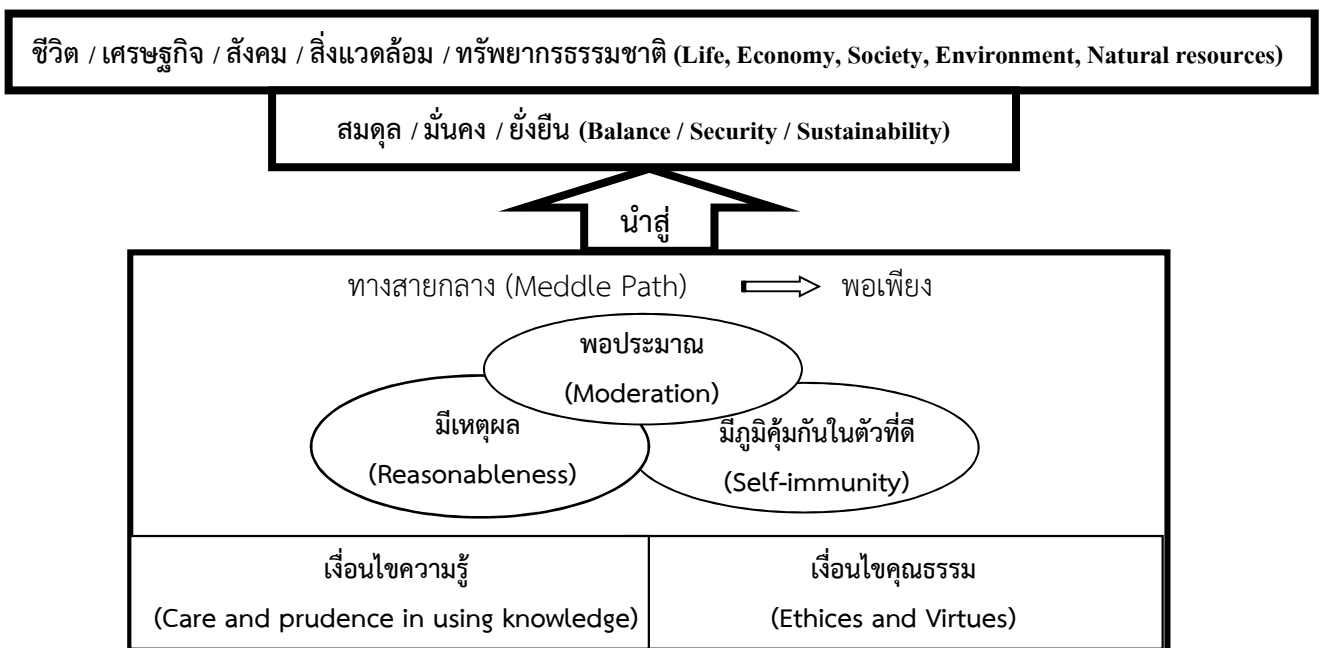
“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๗ จนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจปี พ.ศ.๒๕๔๐ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

๒. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ความหมาย

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อการรับผลกระทบใด ๆ ที่อาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้ต้องอาศัย ความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำหลักวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนเพื่อดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ มีความสมดุล มั่นคง ยั่งยืนในชีวิต (ครอบครัว) เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและเทคโนโลยี พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่จะเกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งสรุปได้เป็น ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข ดังแผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิที่ ๑ สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economic Philosophy)

จากแผนภูมิที่ ๑ อธิบายได้ว่า

เศรษฐกิจพอเพียง คือ การที่เราใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ ในการผลิตเพื่อบริโภคเองบ้างหรือเพื่อแลกเปลี่ยนตามความเหมาะสม โดยไม่เกินระดับความสามารถในการจ่ายของตนเอง ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความสมดุล มั่นคง ยั่งยืน ในชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

พอเพียง แปลว่า พึ่งตนเอง (Self - Sufficiency)

พอเพียง หมายความว่า มีอยู่มีกิน ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรุหระ แต่ว่า “พอ”

บางอย่างอาจดูฟุ่มเฟือยแต่ถ้าทำให้เกิดความสุข ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นก็สามารถทำได้

เศรษฐกิจพอเพียง มิได้หมายความว่าเพียงว่า ให้ทำกินทำใช้เอง แต่ถ้าเรามีเหลือใช้เหลือกินก็ควรเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ให้ผู้อื่นบ้าง อันจะทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง คือ สุขใจ

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นระบบที่สมบูรณ์ได้จะต้องประกอบไปด้วยลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัว และเงื่อนไข ๒ ประการ ได้แก่ ความรู้และคุณธรรม

ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยและไม่มากเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และเมื่อพิจารณาวัฒนธรรมและประเพณีที่มีอยู่ในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า ความพอประมาณเป็นแนวปฏิบัติที่มีมานาน สังเกตได้จากลักษณะการดำรงชีวิตของคนไทยที่ เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ หรือฟุ่มเฟือยจนเกินกว่าศักยภาพของตน อีกทั้งรู้จักช่วยเหลือ เกื้อกูลแก่กันโดยการแบ่งปันส่วนที่สามารถหาได้เกินกว่าความต้องการของตนไปสู่ผู้ที่ด้อยกว่าในสังคม

ในทางเศรษฐศาสตร์ หลักความพอประมาณสามารถช่วยให้การใช้ทรัพยากรของสังคมเกิดประสิทธิภาพสูงสุดได้ในบางสถานการณ์

ความพอประมาณ อาจพิจารณาจากความพอดีใน ๗ มิติ คือ พอดีกับเหตุ พอดีกับผล พอดีกับตน พอดีในเชิงปริมาณ พอดีกับกาล พอดีกับชุมชนและพอดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง หรือ สัมปฤสธรรม ๗

ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความมีเหตุผลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการตัดสินใจและการปฏิบัติบนพื้นฐานของความรู้และประสบการณ์

ในทางเศรษฐศาสตร์ ความมีเหตุผลเน้นการคำนึงถึงผลลัพธ์และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจ การกระทำ วิธีการ และเลือกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลที่ถูกต้อง ในระดับที่กว้างขึ้น เน้นการใช้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ทั้งในปัจจุบันและผลที่คาดว่าจะเกิดจากการดำเนินนโยบายในอนาคตประกอบการตัดสินใจ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ความมีเหตุผลจึงเป็นปัจจัยที่เสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันที่ดีที่เกิดขึ้นในตัวเองโดย ใช้ความรู้ และความรอบคอบในการกลั่นกรองก่อนกระทำการใด ๆ ความมีเหตุผลสามารถเติบโตได้ตามกาลเวลา ด้วยการฝึกฝน แก้ปัญหา จากระดับจิตใจและความคิดต่อเหตุการณ์ภายนอกที่มีความผันผวนตลอดเวลา โดยคำนึงถึงผลของการกระทำว่าอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องหรือไม่

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีไว้ในตัว (Self-immunity) หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ระบบภูมิคุ้มกันในตัว อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเกิดจากความไม่ประมาท ความมีเหตุผล ความพอประมาณ โดยหลีกเลี่ยงความต้องการที่เกินพอของเราเอง การมีวินัยในตนเองจะสามารถปกป้องตนเอง จากกระแสบริโภคนิยม การแข่งขันด้านฐานะทางสังคม ไม่ให้มากระทบกับมาตรฐานการครองชีพของเรา หรือเกิดจากการที่พยายามจะสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้น ให้เป็นกลไกกรองรับวงจรทุกข์ สุข ของชีวิต ตลอดจนจนเป็นภูมิคุ้มกันของ ครอบครัว และสังคม และภูมิคุ้มกันในตัว ก็เป็นปัจจัยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีเหตุผล

ลักษณะทั้ง ๓ ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันที่ดี มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ความมีเหตุผล เป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ความพอใจเป็นไปอย่างพอประมาณ และระดับความพอประมาณ จำเป็นต้อง พอเพียงในเชิงการสร้างภูมิคุ้มกันตัว

ส่วนเงื่อนไขจำเป็น ๒ ประการ คือ ความรู้กับคุณธรรม ต้องอยู่อย่างสมดุล หากขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งแล้ว ก็สามารทำให้เกิดกระบวนการตัดสินใจผิดพลาด และไม่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืนได้ เช่น หากมีความรู้อย่างเดียวแต่ถ้านำความความรู้ไปใช้ในทางมิชอบผลแห่งการตัดสินใจกระทำนั้นก็สามารถนำความเสียหายมาสู่ตนเองและสังคมได้ ในลักษณะเดียวกันหากมีเพียงคุณธรรมแต่ขาดความรู้ ก็อาจทำให้กระบวนการตัดสินใจเป็นไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้ และก่อให้เกิดความเสียหายได้เช่นเดียวกัน

ความรู้ เป็นหลักของการทำงานผู้ที่ทำงานอย่างใดจะต้องมีความรู้ในเรื่องนั้นเป็นเบื้องต้น ส่วนความคิดเป็นเครื่องช่วยความรู้ คือ ช่วยให้ใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้อง เช่น จะใช้อย่างไร ที่ไหน เมื่อใด เมื่อมีความรู้สำหรับงานมีความคิดสำหรับพิจารณาใช้ความรู้ให้ถูกต้อง ย่อมทำงานได้สมบูรณ์ดี ยากที่จะผิดพลาด ความรู้กับความคิดจึงไม่ควรแยกกัน...
(พระบรมราชาวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : ๘ กรกฎาคม ๒๕๐๘)

เงื่อนไขความรู้ (Set of knowledge) ประกอบด้วย

๑. **ความรู้รอบรู้** คือ ความรู้ (Stock of all relevant knowledge) เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน โดยครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการนำไปใช้ในโอกาสและเวลาต่าง ๆ

๒. **ความรู้รอบคอบ** คือ ความสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาต่าง ๆ เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน (Connectivity of all acquired knowledge) เพื่อประกอบการวางแผน ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติทุกขั้นตอน

๓. **ความระมัดระวัง** คือ ความมีสติ ในการปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนหลักวิชาการต่าง ๆ ในขั้นตอนปฏิบัติ (Utilization all knowledge at any point of time with carefulness and attentiveness)

เงื่อนไขคุณธรรม (Ethical Qualifications) คุณธรรมจริยธรรม เป็นเรื่องของ “คุณค่า” ซึ่งดูได้จากการกระทำของเราเอง ถ้าเราจะตัดสินใจความพอประมาณ นอกจากต้องคำนึงถึงเหตุผลแล้วยังต้องมีคุณธรรมกำกับใจด้วย เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความเพียร อุตุน มีสติ ปัญญา ไม่ประมาท กตัญญูกตเวที เป็นต้น

คุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง มี ๒ ด้าน คือ

๑. **ด้านจิตใจ/ปัญญา** โดยเน้นความรู้คู่คุณธรรม กล่าวคือ ตระหนักว่าคุณธรรมมีความซื่อสัตย์ มีความอุตุน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

๒. **ด้านการกระทำ** หรือแนวทางการดำเนินชีวิต โดยเน้นความอุตุน ความเพียร สติ ปัญญาและความรอบคอบ

เศรษฐกิจพอเพียง คือ การยึดทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตอย่างเป็นขั้นตอนทางสายกลาง หมายถึง วิธีการ หรือการกระทำที่พอประมาณ บนพื้นฐานของความมีเหตุผลและการสร้างภูมิคุ้มกันซึ่งในที่สุดแล้วก็จะนำไปสู่การพัฒนา

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกิน พอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่ละหุ่มเทศสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับ

๓. **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : หลักแนวคิด**

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการ หลักคิด และหลักปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายที่ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืน ของชีวิต เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม

หลักคิด - ปัญหาคืออะไร คิดจากสาเหตุ เลือกทางแก้ไข / พัฒนาอะไร ใช้วิธีการใด เป้าหมายคืออะไร (ทางสายกลาง)

หลักการ - หลักวิชา ความรู้ ที่จะนำมาใช้ในการแก้ปัญหา หรือ พัฒนา (ทฤษฎีต่าง ๆ)

หลักปฏิบัติ - การประยุกต์ใช้ ใครทำ ทำอย่างไร (เน้นการประหยัด ง่าย ลดขั้นตอนทางสายกลาง) บริบทของหน่วยงานเป็นอย่างไร สังคมโดยรอบเป็นอย่างไร

กรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๑. เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงการดำรงอยู่และการปฏิบัติตน (Economy life guiding principles) ในทางที่ควรจะเป็น (i.e. secularized normative prescription)
๒. เป็นปรัชญาที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (timely / timeless)
๓. เป็นปรัชญาที่มองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะเป็นพลวัตร (dynamic) คือ มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
๔. เป็นปรัชญาที่มุ่งผลทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยเน้นความสมดุล (Balance) ความมั่นคง (security) ความยั่งยืน (Sustainability)
๕. เป็นปรัชญาที่เป็นกรอบแนวคิด (Paradigm Shift)

พื้นฐานแนวทางพระราชดำริสู่ความพอเพียง

๑. ทางสายกลาง (middle path)
๒. ค่อยเป็นค่อยไป (step by step)
๓. ระเบิดจากข้างใน (inside out)
๔. ช้า ๆ แต่มั่นคง (slow but sure)
๕. ยากทำให้ง่าย (make it simple)
๖. ขาดทุน คือ กำไร (loss is gain)

เศรษฐกิจพอเพียง สามารถจำแนกได้ ๓ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ : เศรษฐกิจพอเพียงระดับพื้นฐาน เป็นความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่สามารถพึ่งตนเองได้ สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐาน คือ ปัจจัย ๔ ของตนเองและครอบครัวได้ รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว มีความพอเพียงดำเนินชีวิตด้วยความประหยัด ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

ระดับที่ ๒ : เศรษฐกิจพอเพียงระดับกลุ่ม หรือ ชุมชน จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือ เป็นการรวมพลังของกลุ่ม ชุมชน ท้องถิ่น ในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมมือกันดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สุวีถีการ การศึกษา สังคมและศาสนา โดยอาจได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ระดับที่ ๓ : เศรษฐกิจพอเพียงระดับเครือข่าย จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าอีกเช่นกัน เป็นการที่เครือข่ายร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น ธนาคาร บริษัทต่าง ๆ เพื่อขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิต ในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา ศาสนา สุวีถีการ

๔. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : ธรรมราชา

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ และทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เมื่อวันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๓ เนื่องในวันบรมราชาภิเษก ความว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวสยาม”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎรอย่างแท้จริง ตามที่ได้พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการข้างต้น ดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ได้เขียนไว้ในหนังสือหลักธรรม หลักทำ ตามรอยพระยุคลบาท ว่า

“พระเจ้าอยู่หัวเวลาทำอะไร ทรงมุ่งมั่นมาก

เรื่องความขยันไม่ต้องพูด ทรงงานไม่มีวันเสาร์วันอาทิตย์ ไม่มีเวลากลางวันกลางคืน”

พระปฐมบรมราชโองการ ที่ทรงกล่าวว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม” นั้นเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่ง ทศพิธราชธรรม อันเป็นหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ครั้งโบราณกาล **ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ** ได้แก่

๑. ทาน (ทาน) คือ การให้โดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน เป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สงเคราะห์ผู้อื่นตามโอกาสอันควร

๒. ศีล (ศีล) คือ การสำรวมในศีล รักษากาย วาจา ใจให้เรียบร้อยงดงาม ปฏิบัติตาม กฎหมาย กฎระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณี

๓. การบริจาค (บริจาค) คือ การบริจาคเป็นการให้จากภายใน หรือทางจิตใจ ไม่ต้องการผู้รับ เป็นการเสียสละส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

๔. ความซื่อตรง (อาชชวะ) คือ ความเป็นผู้ซื่อตรง ประพฤติต่อตนเองและผู้อื่นด้วยความจริงใจ ไม่มีมารยาสาไถย มีความซื่อสัตย์สุจริต เช่น ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ซื่อตรงต่อเวลา

๕. อภัยอภัยอ่อนโยน (มัททวะ) คือ ความเป็นผู้อ่อนโยน มีสัมมาคารวะ อ่อนโยนต่อผู้ใหญ่ ต่อบุคคลเสมอกัน วางตนสม่าเสมอ ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น

๖. ความเพียร (ตบะ) คือ ความเพียร ได้แก่ ความบากบั่น มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวให้งานบรรลุผลสำเร็จ ก้าวหน้า ไม่ถอยหลัง ไม่หยุดอยู่กับที่ เวลามีปัญหาต้องเข้าไปร่วมมือช่วยเหลือแก้ไข ไม่หนีปัญหา

๗. ไมโกรธ (อักโธระ) คือ ความไมโกรธ ไม่แสดงอาการโกรธให้ปรากฏ ไม่พยาบาทมุ่งร้ายผู้อื่น เป็นคนเยือกเย็น มีเหตุผล

๘. ความกรุณา (อวิหิงสา) คือ ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความทุกข์ยากให้แก่ผู้อื่นด้วยเห็นเป็นการสนุกของตนเพราะอำนาจโมหะ

๙. ความอดทน (ขันติ) คือ ความอดทนต่อโทสะ โมหะ อดทนต่อความทุกข์ยากในการปฏิบัติหน้าที่ที่ทนต่อปัญหา ทนต่ออารมณ์อันไม่พึงประสงค์ ขันติ คู่กับ โสรัจจะ ได้แก่ การทำใจให้สงบจากความคิดที่จะทำชั่ว พุดชั่วหรือคิดชั่ว ขันติโสรัจจะ เป็นธรรมที่ทำให้งาม คือ ใจงาม กายงาม วาจางาม ความคิดงาม

๑๐. ความไม่คลาดในธรรม (อวิโรธนะ) คือ การปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม ถือความยุติธรรม ถูกต้องเป็นหลัก มีความหนักแน่นในธรรมะ คงที่ ไม่เอนเอียง ห้วนไหว เพราะถ้อยคำที่ดีร้าย ลาก ยศสรรเสริญ สักการะ

และจากพระปฐมบรมราชโองการ ที่ทรงกล่าวว่า “เพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวสยาม” จะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชกรณียกิจมากมาย เหลือคณานับเพื่อแก้ปัญหาทุกข์เข็ญของประชาชน ศึกษาได้จากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ดังนี้

๑. โครงการตามพระราชประสงค์ หมายถึง โครงการซึ่งทรงศึกษาทดลองปฏิบัติเป็นส่วนพระองค์ ในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อพัฒนาดูแลผลผลิต ซึ่งต้องใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เมื่อแนวพระราชดำริว่าโครงการนั้น ๆ ได้ผลดี เป็นประโยชน์แก่ประชาชน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รัฐบาลเข้ามารับงานต่อ

๒. โครงการหลวง เป็นโครงการที่ทรงมุ่งพัฒนาชาวไทยภูเขาให้รอดพ้นจากความทุกข์ยากลำเค็ญ ได้ด้วยวิธีการปลูกพืชทดแทนฝิ่น และละเลิกการตัดไม้ทำลายป่า มาสู่วิถีเกษตรรูปแบบใหม่ที่ทำรายได้ดีกว่าเดิม

๓. โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ หมายถึง โครงการที่พระองค์ได้พระราชทานข้อแนะนำ และแนวพระราชดำริให้เอกชนไปดำเนินการด้วยกำลังเงิน กำลังปัญญา และกำลังแรงงาน เช่น โครงการพัฒนาหมู่บ้านสหกรณ์เนินดินแดง อ.ทับสะแก จ.ประจวบคีรีขันธ์ โครงการพจนานุกรม ฯลฯ

๔. โครงการพระราชดำริ เป็นโครงการที่ทรงวางแผน ทรงเสนอแนะให้รัฐบาลร่วมดำเนินการตามพระราชดำริ โดยพระองค์เสด็จพระราชดำเนินร่วมทรงงานกับหน่วยงานรัฐบาล ปัจจุบันเรียกว่า “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” เช่น โครงการลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์) จ.ลพบุรี โครงการห้วยองคตอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.กาญจนบุรี